
**SANT PAU DE RIU-SEC. RESULTATS D'UNA PRIMERA ETAPA
D'EXCAVACIONS. JULIOL-SETEMBRE 1979.**

**Eduard Carbonell
Roger Marcet
Albert Roig**

El temple de Sant Pau està situat a l'extrem de migdia del terme municipal de Sabadell, dins els terrenys agrícoles de la granja Sant Pau o Torre de Sant Pau.

Els resultats d'aquesta etapa d'estudis arqueològics són producte de la col·laboració entre el Departament d'Art de la Universitat Autònoma de Barcelona, l'Institut de Prehistòria i Arqueologia de la Diputació de Barcelona i el Museu d'Història de Sabadell. L'objectiu principal d'aquests treballs seria l'elaboració, en un termini indeterminat, d'un estudi general de tot el conjunt arqueològic (l'edifici i el seu rodal). Aportació que creiem necessària i imprescindible per l'elaboració, completant-la amb l'estudi de les fonts documentals, de tot el procés històric del jaciment.

Descripció arquitectònica de l'església

L'església de Sant Pau de Riu-sec està orientada E. —O., amb una variació de 19° cap al Nord. Presenta una planta de nau única amb absis semicircular afegit que abraça tota l'amplitud de la nau. Les dimensions totals de la planta d'aquesta església són, 6,25 m. de fons per 14,3 m. de fondària de la nau, i 4 m. més del radi de l'absis; un total doncs de 18,3 m. de fondària.

Al costat nord de l'església, i adossat a la nau, gairebé podríem dir que forçant el mur d'aquest, hi ha un campanar de base quadrada de 3,25 m. de costat. De tres cossos, el del mig amb decoració de tipus lombard,

presenta en el cos superior finestres a cada cara. La coberta del campanar és piramidal.

La nau apareix coberta amb volta de canó apuntada, i l'absis amb volta de quart d'esfera.

A la façana, a ponent, la porta la forma un arc de mig punt amb doble registre de dovelles. Sobre aquesta porta s'obre una finestra geminada, amb capitell trapezoidal sobre la columna de separació.

A la façana de migjorn hi trobem una porta lateral que comunica l'església amb la zona on possiblement hi hagi el cementiri. És una porta simple amb arc de mig punt. En aquest mateix mur s'obren tres petites finestres de doble esqueixada, dues al costat esquerre de la porta i l'altra a la dreta. En el mur s'observa, tant en l'exterior com en l'interior de l'església, l'existència de dues diferents etapes de construcció, marcades per dos paraments ben determinats. En aquest sentit, cal remarcar també les poc usuals dimensions de la nau, quant a llargària.

Al costat nord de l'església, la façana del campanar, llinda amb la rectoria, construcció del segle XVIII que impedeix de manera fonamental els treballs d'excavació i d'estudi. Caldria derruir-la. Aquest mur, per l'interior presenta d'est a oest: l'entrada al campanar; un arc cegat, disposat gairebé simètricament a la porta lateral de la façana de migjorn; i dues finestres de doble esqueixada, també cegades.

La capçalera, a l'exterior, presenta l'absis semicircular de menor alçada que la nau amb què comunica. En el mur de tancament d'aquesta, i per sobre de l'absis, hi ha una petita finestra en forma de creu grega que illumina la nau.

L'absis semicircular presenta, respecte a l'eix de la nau, una desviació en la seva disposició, que es tradueix a l'interior del temple en la formació d'un doble arc de triomf al costat de migjorn; arcs que es confondran un sobre l'altre al costat nord, produint un tancament ultrapassat, i originant així, per aquest cantó, una planta absidal de ferradura.

Tornant a l'exterior de l'absis, aquest està ordenant tectònicament per mitjà de quatre lesenes que, a manera de petits contraforts i des de la mitja alçada, sostindran el mur cilíndric; estan disposades de manera simètrica. En el centre d'aquest mur cilíndric s'obre una finestra amb doble esqueixada, que illuminarà l'interior del presbiteri. Els contraforts descansen sobre un mur més gruixut que serveix de suport a l'absis, a partir del nivell del paviment interior actual.

Aquesta és la situació actual de la construcció romànica, després dels treballs d'estudi i restauració portats a terme per Mn. Enric Dies, en els anys 1970 i 1971.

Prospeccions arqueològiques anteriors

Amb anterioritat a la nostra campanya n'hi havien hagut ja altres tres (1). La primera, als mesos de juliol, agost i setembre de 1970 fou

dirigida por Mn. Enric Dies i hi collaboraren membres del Museu d'Història de Sabadell. S'hi realitzaren uns primers treballs d'estudi i restauració. La segona, al juliol, agost i setembre de 1971, fou dirigida pel Museu d'Història de Sabadell. En aquesta campanya es netejà l'edifici i s'obriren unes cates rectangulars al paviment de l'església i al del campanar. Es localitzaren: els basaments d'uns murs anteriors a l'edifici actual i que continuen per sota de la rectoria; i nous enterraments situats en la base interior del campanar. Als dits enterraments s'hi feren unes prospeccions experimentals que donaren, com a resultat, la troballa de dos esquelets, l'un d'un nen petit i l'altre d'un fetus. Les cates practicades a la nau i al campanar de l'església donaren a conèixer l'existència d'un paviment tardo-romà del tipus d'«opus signinum». Durant la neteja dels murs laterals i de la volta es comprovà que hi havien hagut dues etapes de construcció.

En una prospecció posterior es localitzaren els basaments d'uns altres murs, transversals a la nau, i que es creu que corresponen a una etapa més primitiva. Coincidint amb la troballa de les restes d'aquests murs transversals al subsol de l'església, es localitzaren, a la paret lateral nord, els arrencaments de dos arcs, situats a altures diferents. Un d'ells correspondria al possible accés a la rectoria. Per raons de seguretat, a causa d'un principi de ruïna que amenaçava tot l'edifici, i d'una manera molt especial les zones on s'havien practicat les prospeccions anteriors, es suspengueren les excavacions.

Durant aquestes prospeccions foren trobats diversos materials: fragments de tègules romanes, de vidre i de ceràmica grisa; i alguna resta humana.

Mètodes arqueològics adoptats

Tota vegada que es tractava d'un jaciment d'una gran amplitud cronològica i que oferia possibilitats de ser excavat seguint mètodes científics, es proposà fer l'estudi de manera que es poguessin recollir el major nombre de dades i observacions topogràfiques (situació i disposició dels diferents sistemes constructius, probables paviments, la disposició de les restes inhumades amb el seu aixovar corresponent, etc.) i que posteriorment fessin possible procedir a la seva exacta valoració.

L'espai es subdividí en zones constituïdes per quadrats de dos metres de costat, per poder, així, reconstruir la situació de totes i cada una de les troballes, al referir-les a una medicció tridimensional. Es practicà, també, una altra subdivisió en els nou sectors següents, ben diferenciats entre si (fig. 1):

- A. Sector exterior de l'absis.
- B. Sector interior de l'absis.
- C. Sector de la nau propera a l'absis.
- D. Sector central de la nau de l'església.

- E. Sector final de la nau de l'església.
- F. Sector exterior de l'església (S.O.).
- G. Sector del campanar.
- H. Sector exterior de l'església (N.O.).
- I. Sector exterior de l'església (S.E.), o sector de la possible necròpolis.

La primera dificultat que sorgí en iniciar l'excavació fou el fet de trobar molts punts on ja s'havien fet prospeccions amb anterioritat, cosa que obligà a netejar i buidar prèviament aquestes zones, on abans s'havia treballat.

Resultats de la primera campanya d'excavació

S'excavaren els sectors C i D del temple, és a dir, la part de nau compresa entre l'absis i el sector final de l'església.

Sector C

Aquest sector comprèn el terç de la nau més proper a l'absis, i està situat entre aquest i el sector central de la nau (sector D.) (figs. 1, 2). Degut a les prospeccions mencionades anteriorment, i en trobar-s'hi diverses sepultures relativament recents (les restes de les quals, en cessar el culte al temple, foren traslladades a un cementiri comú) aquest sector estava molt remogut. Per això aquesta campanya d'excavació va limitar-se, en aquest sector, a la neteja i extracció de la terra acumulada dintre dels sepulcres i a l'excavació d'aquella part del sector que encara no havia estat remoguda abans. En la neteja de l'interior dels sepulcres es trobaren diversos materials: fragments de tègules romanes, algun fragment de ceràmica sigillada i fragments de ceràmica alto-medieval.

Va exhumar-se una sepultura que estava segellada per una volta de maó i reomplerta amb argila i còdols de gran tamany. Tot i que no ha donat cap material datable, per la seva forma i estructura, sembla ser d'època relativament moderna (s. XVIII ?); a més, com els altres sepulcres, travessa el paviment d'«opus signinum» i l'anterior a aquest (fig. 2, secció II).

Cal dir, també, que la zona d'enterraments de l'interior de l'església se centra, de moment, en aquest sector C.

És important assenyalar en aquest sector, la superposició de paviments (fig. 2). S'hi troba un «opus signinum», possiblement tardo-romà, sobre el qual descansa un paviment de morter, i a sobre n'hi ha un altre fet de maons quadrangulars o cairons. Aquest sector queda limitat pels seus extrems per dos murs transversals; l'un el separa de l'absis i l'altre del sector central de la nau. Aquest darrer té un gruix mitjà de cinquanta centímetres; damunt d'ell hi descansa i hi acaba el paviment d'«opus signinum». Aquests murs semblen continuar sota l'edifici contigu, l'antiga

rectoria, com ho indica el fet que el paviment tardo-romà prossegueix en la zona del campanar (sector G).

Sector D.

Aquest sector, de reduïdes dimensions, és, en canvi, molt complex. Està delimitat també per dos murs transversals: el primer s'ha mencionat anteriorment; el segon, que té un gruix de vuitanta centímetres, separa aquest sector del final de l'església (figs. 1, 2). En ell s'hi troben també una successió de paviments: el més alt és de maons quadrats, i l'inferior està format per una capa molt prima de morter; sota d'ell comença una capa d'argila molt compacta i de molt gruix; al centre d'aquesta capa s'hi obre una espècie de canal, d'uns cent vint centímetres d'amplada, que està reomplert amb runa; en aquesta capa hi ha també dues sitges, reomplertes amb el mateix material.

La primera sitja és (fig. 2, sec. II), de forma oval, d'un metre vint centímetres de fons i d'un metre de diàmetre major. Aquesta sitja estava recoberta per pedres grans (que feien com una espècie de segellat), col·locades sense ordre ni concert. No té una estratigrafia clara, ja que el material amb què es va reomplir és runa procedent de construccions i per tant sense cap relació cronològica coherent entre si. Entre els materials trobats hi ha fragments de tègules romanes, algun de sigillata, alguna moneda, fragments de ceràmica alto-medieval (entre ells cal mencionar una cassola trencada).

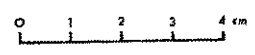
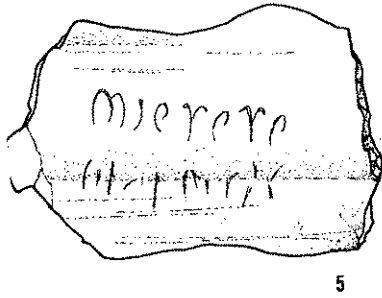
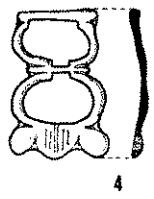
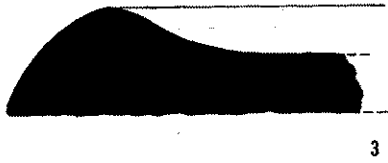
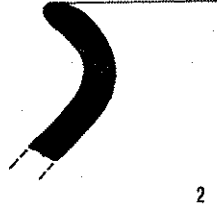
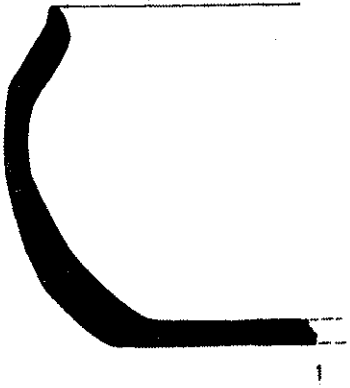
La segona sitja, de dimensions reduïdes, està situada al racó nord, la seva boca, secciona en part al mur transversal de separació entre els sectors C i D. Tant l'estratigrafia, com els seus materials de farciment i ceràmics són de las mateixes característiques que els de la primera sitja.

Estratigrafia

L'estratigrafia d'aquests dos sectors és molt senzilla (fig 2): només s'ha de mencionar la superposició de paviments. Al sector C n'hi ha quatre a la zona II i tres a la resta del sector. El més superior, i per tant el més modern, és un paviment de cairons que s'estén per tota la superfície del temple; sota d'ell hi ha una capa d'argila batuda molt compacta que descansa sobre l'«opus signinum». En la zona 11 (quadres G/11 i H/11) entre el paviment d'argila i el tardo-romà n'hi ha un altre de morter molt compacte, quasi sense desgredant, la funció del qual seria la d'anivellar el paviment tardo-romà, que s'havia enfonsat. També és important mencionar la base del paviment d'«opus signinum»: És d'una potència de seixanta centímetres i està composta per tres capes de gruix variable: la primera és una mescla d'argila amb palets, la segona és argila sola, molt compacta, i la darrera és d'argila sorrenca amb grans trossos de pedra i palets.

El sector D és més uniforme, amb el mateix paviment superior de cairons sobre una capa d'argila batuda; sota d'ella hi ha un nivell de runa i a

LÄMINA I

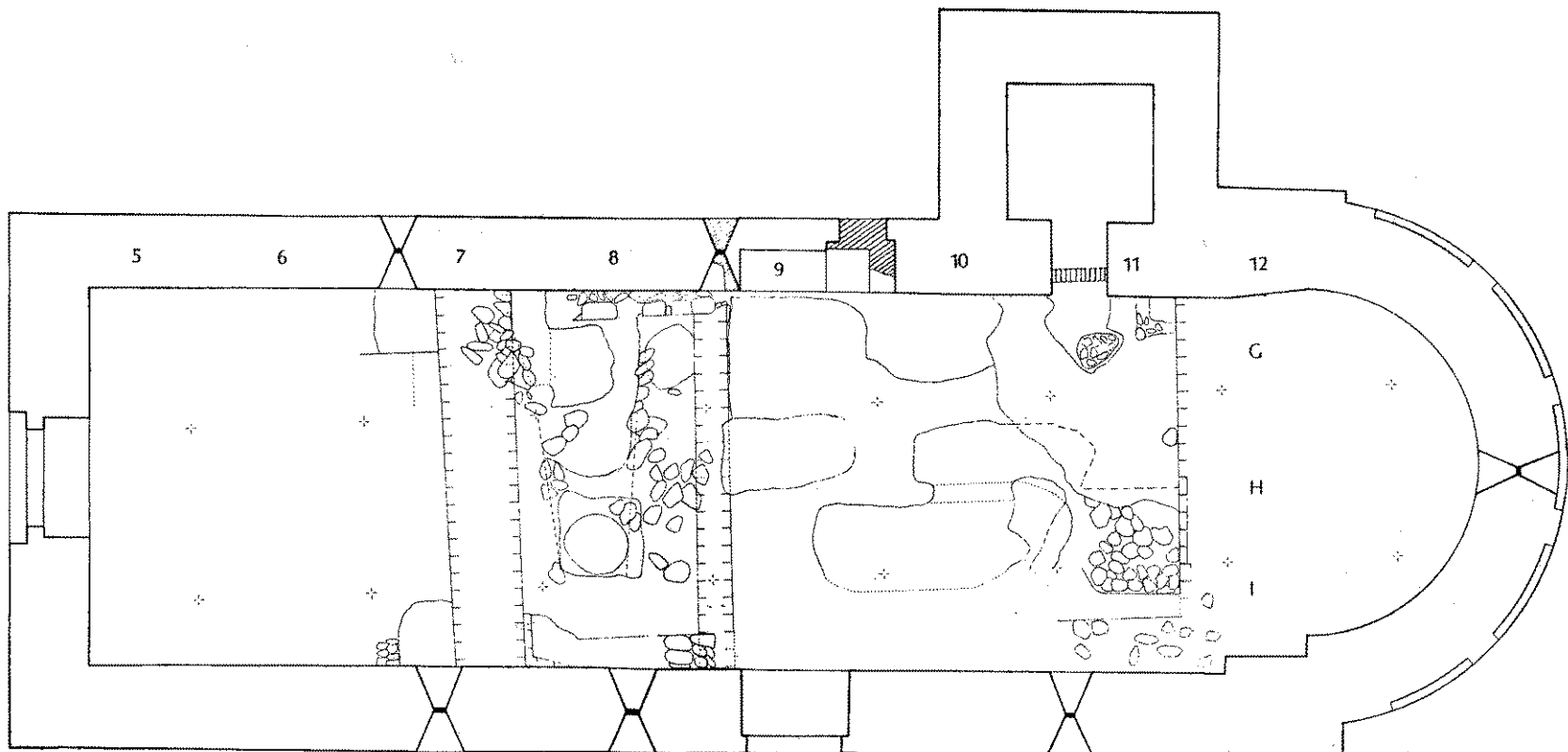

FIGURA 1
 SANT PAU DE RIÚ-SEC (Sabadell)

Planta general.

0 0,5 1m

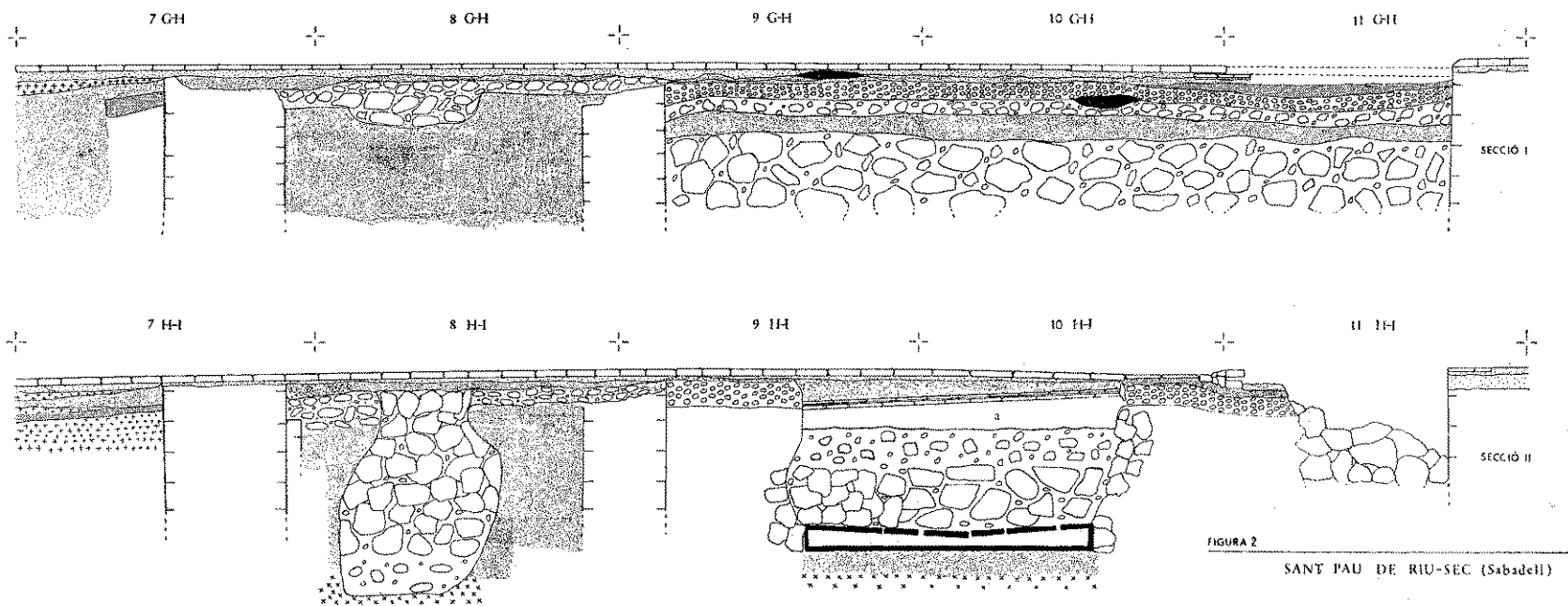

FIGURA 2

SANT PAU DE RIU-SEC. (Sabadell)

Escala - 1:20

morter	arena
paviment	paviment de morter
opus testaceum	argila
farciment	cendres
pedres i argila	cambra d'aire

sota un gruix important d'argila compacta, en el qual s'hi obre, en la direcció transversal a l'eix del temple, el canal abans mencionat.

Materials

El lot de materials recollits és, en general, molt fragmentat i dispers. En els dos sectors excavats fins ara no s'hi ha pogut estudiar cap estratigrafia completa, excepció feta de l'esmentada successió de paviments. El conjunt de materials ha estat recollit entre les terres remogudes i de farciment, amb una datació d'una cronologia bastant àmplia que va des del segle III fins al segle XVIII.

La naturalesa d'aquests materials és la normal d'aquests tipus de jaciments:

- Obra cuita per a construcció, tant tardo-romana com medieval (tègules, cairons, etc.).
- Ceràmica comuna i peces grans de forma.
- Ceràmica sigillata.
- Ceràmica grisa alto-medieval.
- Ceràmica amb vernís, medieval.
- Peces de vidre.
- Petites peces de metall (fermall, sivelles).
- Restes humanes i d'animals.
- Tretze monedes, classificades inicialment (2):
  - 3 òbols de doblenc de Barcelona de Jaume I, 1220-30.
  - 1 diner de doblenc de Barcelona de Jaume I, 1220-30.
  - 2 òbols de doblenc de València de Jaume I, 1240.
  - 1 diner de Barcelona, de Ferran II, 1479-1516.
  - 2 diners de Barcelona de Joana i Carles, 1600.
  - 1 diner de Barcelona, de Lluís XIII, 1641-48.
  - 2 ardits de Barcelona de Felip III, 1653-55.
  - 1 moneda no catalana, possiblement genovesa.

Entre les terres de farciment de la sitja n.º 1 (sector D) hi ha una sèrie de materials que presenten una certa homogeneïtat cronològica, amb un percentatge dominant sobre tot el conjunt: diversos fragments de ceràmica grisa; cassola, tapadora, olletes; i que podem situar entre els finals del segle XII i la primera meitat del segle XIII (làm. I, n.º 1, 2, 3). Un petit fermall de metall daurat (làm. I, n.º 4) és un tipus de peça de llarga perduració, segles XII-XIII. D'entre els fragments d'obra cuita cal esmentar-ne un de teula que presenta una inscripció grafitada datada entre els segles XII i XIII (3) (làm. I, n.º 5) i un òbol de doblenc de Barcelona de principis del regnat de Jaume I.

En conjunt tot fa creure que la sitja va ésser inutilitzada i reomplerta durant la primera meitat del segle XIII.

Consideracions

D'aquesta primera etapa de treballs, les possibilitats d'uns raonaments

concrets sobre l'evolució històrico-arqueològica del conjunt són bastant incipients, ja que la feina principal d'aquesta primera fase ha estat essencialment la neteja i planificació dels mètodes d'estudi. Amb tot, el jaciment presenta una cronologia més àmplia que la que en un principi es suposava.

Un conjunt de paret amb el seu paviment d'«opus signinum» es pot situar ja dins els segles III-IV (sector C). Un conjunt de sitges posteriors, amb farciment del segle XIII, que sembla coincidir amb la pavimentació de l'ampliació que es fa a la nau de l'església.

Quant a la pròpia estructura de l'edifici, els treballs realitzats només poden aportar unes dades mínimes: l'emplaçament de dos murs transversals a la nau, no perpendiculars sinó lleugerament inclinats i les banquetes de tancament del que podria ser la nau original. Un d'aquests dos murs coincideix amb la divisòria de les dues etapes de construcció que es manifesten en el mur de migjorn.

Caldria esperar la continuació dels treballs per arribar a determinar de manera definitiva les successives etapes de construcció i la seva estructura, d'aquest conjunt que constitueix la petita, però problemàtica, església de Sant Pau de Riu-sec.

No obstant i a manera d'hipòtesi, i basant-nos en els fets apuntats en la descripció del conjunt, suposem: 1er.) l'existència d'una aula rectangular que s'estendria des de l'inici de l'absis fins al mur transversal que coincideix amb la divisòria de la nau. A aquesta aula li correspon un paviment de picadís que continua també a la base del campanar, fet que fa pensar en una possible continuació pel costat de la sagristia. Podria ser aquesta una construcció paleocristiana reutilitzada en època pre-romànica. 2^{on}.) aquesta nau va ser el nucli de la construcció inicial romànica que en l'absis afegit pot correspondre a l'edifici de la consagració del segle XI. 3er.) la construcció de l'absis entra en contradicció amb el campanar, originant pel costat nord el tancament de ferradura a l'interior de la planta de l'absis. Això és degut a què el campanar no està pròpiament adossat al mur, sinó que té com a tancament el propi mur de l'església. El campanar sembla primitiu en el seu primer cos.

Podríem apuntar doncs, que si bé el campanar existiria en la consagració del segle XI, la seva construcció inicial seria anterior a la de l'absis. 4ta.) la volta actual, lleugerament apuntada, que cobreix l'església, respon, per la seva construcció, a període de transició i podria datar-se a principis del segle XIII. Coincidiria amb l'ampliació de la nau pel costat oest, és a dir, pels peus.

Notes.

- (1) Mañé, P., Roca, P. i Roig, A. «Estudis sobre Sant Pau de Riu-sec». ARRAHONA, Publicació del Museu d'Història de Sabadell, II Època, núm. 7. Sabadell 1979, pàgs. 19 a 38.
- (2) La classificació i identificació inicial d'aquest lot numismàtic ha estat feta pel Sr. Miquel Crusafont i Sabater, membre del Museu d'Història de Sabadell i de la Societat Catalana d'Estudis Numismàtics.
- (3) Ha fet l'estudi d'aquest grafit el Dr. Anscari Manuel Mundó, professor de Paleografia i Diplomàtica de la U.A.B. És una invocació o petita pregària sepulcral: MISERERE MEI MISER.